

وقف در کشورهای اسلامی: تاریخ و تحولات وقف در کشور عمان

صادق عبادی^۱

کشور سلطنتی عمان

کشور سلطنتی عمان در سواحل جنوبی خلیج فارس مقابل سواحل هرمزگان قرار دارد و یکی از اعضای شش گانه حوزه خلیج فارس به شمار می رود. این منطقه قبل از اسلام مشهور به «مغان» بوده و در نوشته ها «مزن» عنوان می شده است که ایرانیان بر آن حکومت می کردند. هنوز شهرهایی با نام های فارسی رستاق، بُهلا، بوشر و گلبو در عمان وجود دارد. نیز سیستم آبیاری قنات (مشهور به افلاج)، بادگیرها، و قلعه ها از آثار ایرانیان است که هنوز در آنجا یافت می شود.

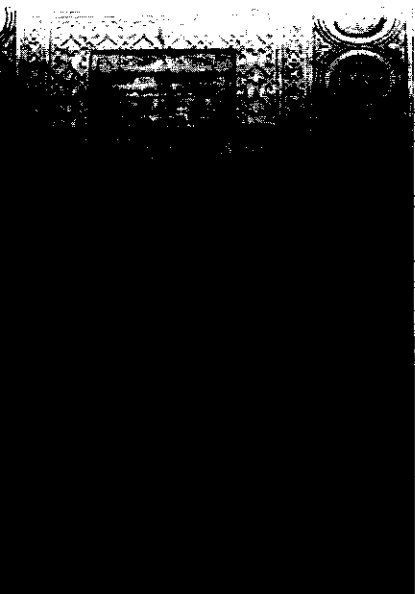
این کشور در طول سده های گذشته غالباً توسط امامان اباضی اداره می شد. البته در دوره آل بویه زیر سلطه ایرانیان بود و سپس به دست بنی نبهان افتاد. از قرن هفدهم میلادی، عمان مورد تجاوز استعمارگران پرتغالی و سپس انگلیسی قرار گرفت. در آن زمان توسط خاندان البوسعید اداره می شد، که در سال ۱۹۷۰م با کودتای سلطان قابوس دوره جدیدی از حکومت البوسعید آغاز گردید.

امروزه رژیم عمان سلطنتی است، با جمعیتی حدود دو و نیم میلیون نفر که در حدود ۷۵٪ آنان عرب و بقیه مهاجران آسیایی، و بلوش می باشند. اقتصاد عمان بر کشاورزی، صیادی و نفت می چرخد.^۱

پیشینه وقف در عمان

پیدایش سنت وقف در عمان به سال سوم هجری قمری برمی گردد؛ هنگامی که «مازن بن غضوبه» که از اولین مسلمانان اهل عمان بود، پس از گرویدن به اسلام و

بازگشت به کشورش، به خرج خود اولین مسجد را در ولایت سمائل بنا کرد، که به نام «مسجد مضمار» مشهور است.^۲ وی رقباتی از زمین و نخلستان برای آن مسجد وقف کرد. با پذیرش اسلام توسط آل جلندی دین اسلام در عمان گسترش یافت.

پس از آن از نخستین موقوفه‌های این سرزمین، موقوفه امام اباضیان وارث بن کعب خروصی (د. ۱۹۲ ق) است. وی زمین و نخلستانی را در وادی بنی خروص برای چهل خانواده از مجاهدین شهر نزوی و مابقی را برای اهالی روستای هجار و ستال^۵ وقف نمود. این موقوفه پس از دوازده قرن هنوز پابرجاست.

در طول حکومت «امامت اباضیه» از قرن سوم تا قرن چهاردهم در عمان، سنت وقف بر مساجد، وقف قنات‌ها و وقف اولادی ادامه داشت. در دوره امامت غسان بن عبدالله یحمدی (حکومت ۱۹۲ - ۲۰۷ ق) که اوضاع کشاورزی بسیار خوب بود، و قنات‌های آب کشاورزی فراوان بود، شاهد وقف مساجد، زمین‌های کشاورزی و قنات‌های بسیاری هستیم.^۶

نیز سالمی در تحفة الاعیان از نخلستان‌ها و قنات‌های وقفی در ولایت بدبد در دوره امامت صلت بن مالک خروصی (حکومت ۲۳۷ - ۲۷۶ ق) اشاره می‌کند.^۷

وقف در دوره حکومت بنی نبهان (حکومت ۵۴۹ - ۱۰۳۴ ق) ادامه داشت. در منابع تاریخی آمده که یزید بن عزیز عمانی در قرن هفتم هجری قمری دو نخلستان در شهرستان بهلا برای عمارت مسجد الحرام وقف کرده که وقف‌نامه آن در تاریخ ۱۵ ذی حجه ۶۴۸ ق تحریر شده است.^۸

عمانیان هم چنین در جزیره زنجبار در شرق آفریقا، مساجد و مدارس زیادی را وقف نموده‌اند. تحفة الاعیان اشاره می‌کند که امام سلطان بن سیف یعربی (حکومت ۱۱۲۳ - ۱۱۳۱ ق) جهت ساختن مساجد، سور و قلعه شهر رستاق، مبالغ زیادی از اموال وقف، استقراض کرد.^۹

در نامه‌های امامان اباضی به والیان شهرها، از جمله نامه امام ناصر یعربی (د. ۱۰۵۰ ق) به والی شهر لوی سفارش‌هایی در مورد رسیدگی به مساجد و قنات‌های وقفی شده است.^{۱۰} نیز در نامه‌ای امام عزان البوسعیدی (د. ۱۲۸۷ ق) به شیخ عبدالله هاشمی والی شهر رستاق، سفارش‌هایی در مورد صرف اموال اوقاف در مصارف خود می‌کند.^{۱۱} امام محمد بن عبدالله خلیلی (د. ۱۳۷۲ ق) از طرف خود، شیخ محمد بن محمود البوسعیدی را در محافظت از اموال وقفی و اموال ایتم تعیین کرده بود.^{۱۲} این‌ها نمونه‌هایی از توجه امامان اباضی به اوقاف در دوره‌های مختلف در عمان است.^{۱۳}

انواع موقوفات در عمان

اوقاف در عمان به سه بخش اصلی تقسیم می‌شود: وقف مساجد و رقبات آن، اوقاف خیریه و وقف بر اولاد.

این موقوفات در عمان، براساس شرایط فرهنگی، دینی، اجتماعی و اقتصادی تنوع فراوانی دارد:

۱. مساجد و رقبات وقفی آن

وسیع‌ترین زمین‌های زراعی و غیرزراعی (به تعبیر محلی زمین‌های سبز و سفید) برای تعمیر و مخارج

مساجد وقف شده‌اند. امروزه طبق آیین‌نامه دولتی، هر مسجدی باید جهت تأمین مخارج رقبه وقفی داشته باشد؛ و قانون اجازه نمی‌دهد مسجد جدیدی بدون عواید وقف شود. متولی هر مسجد (که به نام وکیل مشهور است) توسط واقف یا اهالی محله انتخاب می‌شود و موظف است بیلان درآمد و مخارج را به وزارت اوقاف گزارش دهد.

۲. مساجد وقفی دولتی

مجموعه‌ای از مساجد وقفی و رقبات آن‌ها وجود دارد که زیر نظر مستقیم دربار سلطنتی عمان است. جدیدترین آن‌ها «جامع السلطان قابوس» است که بزرگ‌ترین مسجد عمان می‌باشد. مسجد وکیل، مسجد خور، مسجد سداب و مسجد اغبری از مساجد دیگر عمان هستند که مسجد اخیر ۲۴ رقبه مزروعی در ولایت بوشر دارد. سلطان عمان چهار ساختمان تجاری در بهترین منطقه مسقط به عنوان رقبات وقفی این مساجد اختصاص داده است. در اکثر شهرهای عمان مساجد جدیدی زیر نظر دولت ساخته شده و دارای رقبات وقفی با عواید می‌باشند.^{۱۳}

۳. وقف خیری

علاوه بر مساجد، موقوفات عمان تنوع فراوانی از نظر مصارف در زمینه امور خیریه دارد که این موارد را می‌توان نام برد: موقوفات برای مدارس تعلیم قرآن، آرام‌گاه‌ها و کفن و دفن فوت‌شدگان، حمام‌های وقفی، موقوفات برای فقرای روز عرفة، موقوفات برای قلعه‌ها و برج‌ها و حصارهای دور شهر، موقوفات برای حوادث و دیه قتل غیر عمد، آسیاب‌های وقفی، سالن‌های مخصوص مراسم جشن یا فاتحه (مشهور به سَبْله)، موقوفات برای اصلاح و تعمیر جاده و راه، موقوفات روشنایی کوچه‌ها و اماکن عمومی، و اجاق‌های وقفی (مشهور به مرجل) جهت آشپزی در مراسم عمومی. نیز وقف برای کتاب، ایتم، نابینایان، روشنایی مساجد، اطعام، وقف قبیله، تنور و اجاق، و بازارها از دیگر موقوفات کشور عمان است. اکثر رقبات وقفی با عواید برای این نوع موقوفات، نخلستان‌های خرما می‌باشد.^{۱۴}

۴. وقف قنات‌ها (افلاج) و نخلستان‌ها

در اکثر شهرها و روستاهای عمان، قنات‌هایی وجود دارد که بسیاری از آن‌ها وقفی می‌باشند، و برای لایروبی و اصلاح آن‌ها زمین‌های مزروعی و نخلستان به عنوان رقبه، وقف شده است. هر قنات آب دارای وکیلی است که نقش «میراب» را دارد. وکیل قنات کلیه عواید و مصارف را در دفتری ثبت می‌کند و اسناد موقوفه را نسل به نسل نگه می‌دارد.^{۱۵}

یکی دیگر از انواع موقوفات، وقف باغ‌های نخل خرماست، که در عمان گسترش دارد. نیز زمین‌های زراعی موقوفه (مشهور به اموال سبز) در عمان جهت مساجد یا وقف خیری، بسیار فراوان است.

۵. وقف برای قرآن و مدارس تعلیم آن

یکی از بخش‌های مهم اوقاف عمان، وقف برای تعلیم و خواندن قرآن، و مدارس وقفی تعلیم آن می‌باشد.

تحولات اداری اوقاف در عمان

اولین تشکیلات اداری اوقاف عمان در دوره سلطان سعیدبن تیمور به نام «اداره اوقاف» با مدیریت هلال بن محمد البوسعیدی، در سال ۱۹۵۰ م / ۱۳۲۸ ش تأسیس گردید، ولی گسترش چندانی نداشت. با روی کار آمدن سلطان قابوس بن سعید در سال ۱۹۷۰ م / ۱۳۴۸ ش تحولات اداری شروع و اولین فرمان سلطنتی با شماره ۷۵/۲۶ در سال ۱۹۷۵ م صادر شد؛ که به موجب آن «وزارت اوقاف» برای اولین بار در عمان تأسیس شد.^{۱۷}

در سال ۱۹۸۲ م / ۱۳۶۱ ش وزارت دادگستری با وزارت اوقاف ادغام شده و «ادارات اوقاف» در کلیه ولایات عمان تأسیس شد.^{۱۸} در سال ۱۹۹۷ م طی فرمان سلطنتی شماره ۹۷/۸۴، مجدداً وزارت اوقاف از دادگستری مستقل و با نام «وزارت اوقاف و امور دینی» به

کار خود ادامه داد. در سال ۲۰۰۰ م فرمان سلطنتی با شماره ۶۵ به نام قانون اوقاف صادر شد که طبق آن وزیر اوقاف نایب التولیت تمام موقوفات بوده مگر آن که واقف متولی خاصی تعیین نماید.

وزارت اوقاف و امور دینی

با صدور قانون جدید اوقاف و گسترش تشکیلات اداری وزارت، همه ایالت های عمان دارای اداره محلی وقف شد. امروزه وزارتخانه اوقاف دارای تشکیلات متعددی هم چون اداره مساجد، اداره وقف خیری و اولادی و اداره بودجه و حساب داری می باشد.

وزارت اوقاف و امور دینی عمان در آخرین تشکیلات خود از این مدیریت ها تشکیل یافته است:

۱. اداره کل اوقاف و بیت المال، که مسؤول اداره موقوفات و اموال بیت المال بوده، و نیز مدیریت مساجد، مدارس و موقوفات خیریه زیر نظر این اداره می باشد.
۲. اداره کل سرمایه گذاری اموال وقف و بیت المال، مسؤولیت این اداره، طبق قانون اوقاف، بهره وری و افزایش درآمد اوقاف از راه سرمایه گذاری با روش های نوین می باشد؛ در این اداره بخش های سرمایه گذاری و مستغلات تجاری و زراعی وجود دارد.^{۱۹}

کمیته های محلی مردمی

وزارت اوقاف طبق دستورالعمل وزیر اوقاف با شماره ۱۹۹۹/۹۱ در هر ایالت و شهری جهت پی گیری متولیان، افزایش نظارت بر موقوفات، و کمک به آن «کمیته های محلی مردمی اوقاف» تأسیس کرده است. وظیفه این کمیته ها کمک به موقوفه ها، ترویج وقف، نگهداری از اموال وقفی و زکات، تحقیق و بررسی درباره موقوفات و ثبت آن ها در وزارت خانه، معرفی متولیان وقفی، شناسایی مصارف ضروری عواید وقف و کارهای دیگر می باشد.

مدیریت مردمی

یکی از سنت های مدیریت وقف، که وزارت اوقاف به آن مشروعیت داده و آن را پشتیبانی می کند، داشتن متولی

یا «وکیل وقف» است. از روزگار قدیم تا کنون زمین های وقفی مزروعی (مشهور به اموال سبز) یا زمین های وقفی غیر مزروعی (مشهور به زمین های سفید) توسط اشخاصی اداره می شود که توسط واقف تعیین شده و به نام وکیل خوانده می شوند. وزارت اوقاف پس از احراز تولیت وکالت آنان را تأیید و به آن ها وکالت رسمی برای اداره موقوفه می دهد؛ به شرطی که هر سال بیان درآمد و هزینه موقوفه را به وزارت ارائه دهند. ماده ۱۹ قانون اوقاف تصریح می کند: با عدم اخلال در شروط واقف، وزیر اوقاف ولایت عام بر تمام اوقاف دارد، و حق اعتراض و یا عزل وکیل (متولی)، در صورت انجام اعمالی بر خلاف مصلحت موقوفه، را دارد، مگر این که واقف این حق را به خود اختصاص داده باشد، که تغییر آن نیاز به رأی دادگاه دارد.

تحولات قانونی وقف در عمان

تا قبل از تحولات اداری، اوقاف در عمان طبق فقه اباضی و زیر نظر امام اباضیان و یا متولیان و وکیلان وقف اداره می شد، و با این که پنج دهه (۱۹۵۲ - ۲۰۰۰ م) بخش بزرگی از موقوفات عمان زیر نظر دولت بوده، ولی قانون مستقلی نداشت، و وزارت اوقاف طبق احکام شرعی عمل می کرد.

اولین قانون مستقل اوقاف در عمان توسط فرمانی سلطنتی با شماره ۲۰۰۰/۶۵ در سال ۲۰۰۰ م توسط سلطان قابوس بن سعید صادر شد. این قانون شامل ۳۷ ماده است، و یکی از جدیدترین قوانینی است که در کشورهای اسلامی صادر شده است.

بعضی از کشورهای حوزه خلیج فارس احکام وقف را سازگار با شیوه امروزی قانون گذاری وضع نکرده و فقط قضات و حقوق دانان را به پیروی از مکتب فقهی معینی الزام کرده اند؛ عربستان، امارات و بحرین از آن جمله اند. اما دیگر کشورها مانند عمان، کویت، یمن و قطر، احکام وقف را بر اساس قانون گذاری جدید سامان داده اند. کشور عمان بر اساس فرمان سلطنتی سال ۲۰۰۰ م قانون اوقاف خود را تصویب کرد.^{۲۰}

در قانون اوقاف عمان به نهاد وقف شخصیتی حقوقی داده شده است (ماده ۲)، موقوفات از مالیات معاف اند (ماده ۷)، بخشی از درآمد برای تعمیر و اصلاح موقوفات اختصاص می یابد (ماده ۲۳) و در صورت از بین رفتن مصرف نخست و به شرط عدم تعارض با شروط واقف (ماده ۲۴) وزارت اوقاف حق تغییر مصارف وقف را دارد.

در قانون اوقاف عمان مسأله سرمایه گذاری اموال وقف با روش های نوین مالی و تأسیس صندوق های وقفی، تصریح شده است (مواد ۳۴ و ۳۵). هم چنین لایحه و آیین نامه اجرایی قانون اوقاف در ۲۷ ماده تنظیم شده که در این آیین نامه، شرایط و چگونگی سرمایه گذاری اموال وقفی و تأسیس صندوق ها شرح داده شده است.^{۲۱}

شخصیت حقوقی وقف در قانون عمان

در نظام های حقوقی حاکم بر وقف در کشورهای حوزه خلیج فارس و بیشتر کشورهای اسلامی به دلیل نبود مواد قانونی صریح، مسأله «شخصیت حقوقی» نهاد وقف ناشناخته است؛ به جز قانون اوقاف عمان (ماده ۲

صادره در سال ۲۰۰۰ م) که به وقف، شخصیت حقوقی می‌بخشد.

مسئولیت متولی

باعنایت به قوانین وقف در کشورهای اسلامی در می‌یابیم که این قوانین مسئولیت متولی در اداره اموال موقوفه را در اغلب کشورها بیان نمی‌کند مگر در بعضی کشورها مانند یمن (مواد ۸۳ و ۸۴ قانون اوقاف). در حالی که قانون‌گذار عمانی براساس ماده ۲۰ قانون اوقاف مسئولیت متولی را در صورت اهمال یا تقصیر صرفاً «مسئولیت مدنی» تعریف کرده، ولی هیچ‌گونه توضیحی در میزان اهمال و نوع آن بیان نکرده است.

اگر چه حمایت مدنی و جزایی از نهاد وقف در کشورهای حوزه خلیج فارس کم‌رنگ است، و در کشورهای مثل عربستان و قطر افزایش نظارت اداری بر عملکرد متولیان و نظارت دولت بر فعالیت‌های آنان به عنوان ابزار حفظ و پاسداری وقف به کار گرفته می‌شود، اما قانون عمان به وزیر وکالت تام اعطای کند که بر تمام اوقاف نظارت کند. وی می‌تواند به عملکرد متولی اعتراض کند، و اگر واقف حق تعیین متولی را برای خود محفوظ نکرده باشد، بدون حکم قضایی متولی را برکنار سازد؛ وگرنه برای دخالت او باید حکم قضایی صادر شود. (ماده ۱۹)^{۳۳}

تحولات اقتصادی در وقف

تحولات اداری و قانونی اوقاف در عمان اقدامی اساسی بود و نقش مهمی در ابعاد اقتصادی اوقاف ایجاد کرد. این تحولات نه تنها در حوزه تقسیم عواید، بلکه در بخش افزایش عواید و به‌کارگیری روش‌های نوین سرمایه‌گذاری تأثیرگذار بوده است. برای شناخت این بخش لازم است کمی به تحولات اقتصادی کشورهای حوزه خلیج فارس در دوره‌های قبل و بعد از کشف نفت بنگریم.

اوقاف در دوره قبل از کشف نفت

مطالعات به عمل آمده نشان می‌دهد که مسجدها، گورستان‌ها و مدرسه‌های دینی، در کشورهای حوزه خلیج فارس از جمله عمان در دوره قبل از نفت ۸۰٪ اوقاف را به خود اختصاص می‌داده است. نیز بخش اعظم اعیان موقوفه با توجه به طبیعت صحرائی و یاکشاورزی منطقه شکل گرفته است؛ مانند موقوفات برای در راه ماندگان (ابن السبیل)، نخلستان‌ها، آب‌رسانی‌ها و قنات‌ها؛ مثلاً در عمان وقف افلاج (قنات‌ها) که نشانگر توجه واقفان به نیازهای مردم است فراوان می‌باشد. نیز با توجه به فقر، وقف اطعام زیاد بوده است. مدیریت موقوفات، مردمی بوده و درآمدها و توزیع آن با روش سنتی انجام می‌گرفته است.

اوقاف در دوره بعد از کشف نفت

با کشف نفت و تحول اقتصادی در خلیج و عمان و افزایش درآمدها، و به دنبال آن تحولات اجتماعی و اقتصادی، اوقاف نیز تحول پیدا نمود. بدین گونه که نخست نقش دولت در ارائه خدمات افزایش و نقش شهروندان

و نهادها کاهش یافت. بعدها این نقش مجدداً افزایش یافت به طوری که علاوه بر گسترش وقف املاک سرمایه‌ای و اعیانی، برخی افراد نسبت به وقف نقود و وقف سهام اقدام کرده و عواید حاصله را در راستای امور خیریه تعیین کردند. در مقابل، موقوفات زراعی و موقوفات مرتبط با نیازهای قدیمی چون آب‌رسانی، قنات‌ها، در راه ماندگان و اطعام فقرا کاهش یافته، و از جهت سازمانی و اداری نقش دولت در اوقاف افزایش یافت.^{۲۳}

شرایط اقتصادی از یک طرف و علاقه جامعه و دولت به ارجاع و ایفای نقش وقف از طرفی دیگر، باعث شد که در حمایت از اوقاف تجدید نظری جدی به عمل آید، قوانین و چارچوب‌هایی برای حمایت و گسترش آن تصویب شود، و اوقاف نقش حیاتی خود را در زندگی عمومی جامعه پیدا کند. امروزه اوقاف عمان در چند بُعد تعمیر، استبدال و فروش موقوفات دچار تحول شده است.

تعمیر، استبدال و فروش موقوفات

همان‌گونه که اشاره شد، بسیاری از زمین‌های مزروعی و باغات نخل خرما در عمان جهت مساجد یا امور خیریه وقف شده است. اما امروزه نیاز به سرمایه‌گذاری نوین بعضی از آن‌ها، یا تبدیل به کارهای با عایدی بهتر هست، که با اجازه شرعی مفتی کل عمان تبدیل مصارف قدیم موقوفات امکان‌پذیر بوده و تعمیر و بازسازی موقوفات باید از عواید آن باشد. قانون اوقاف عمان، در صورت عدم داشتن درآمد کافی در مساجد، به متولی اجازه می‌دهد که برای کارهای بازسازی «قرض» بگیرد و بعداً از عایدات آینده، بدهی اش را پرداخت کند. (ماده ۲۳)

قانون اوقاف (ماده ۲۵) هم چنین اجازه می‌دهد که موقوفات تبدیل به احسن شود، و در صورت عدم امکان بهره‌برداری، یا بازسازی، یا نامناسب بودن درآمد آن، زیر نظر وزارت به فروش رسد و تبدیل به احسن شود.

سرمایه‌گذاری اموال موقوفه

علاوه بر احکام شرعی صادره از مفتی کل عمان، قانون اوقاف صادره در سال ۲۰۱۰ م در ماده ۳۴ تصریح می‌کند وزارت اوقاف با رعایت شرط‌های واقف، متولی سرمایه‌گذاری اموال موقوفه می‌باشد، به شرط این‌که منافع و مصلحت موقوفه تأمین گردد. نیز در ماده ۳۶ تصریح می‌کند: وزارت حق دارد که زمین‌های وقفی را جهت بهره‌وری و سرمایه‌گذاری به غیر واگذار نماید، به شرط آن‌که بیش از پانزده سال در اختیار او نباشد، و سپس زمین و اعیان روی آن طبق قانون به موقوفه برگردد.^{۲۴}

سرمایه‌گذاری زمین‌های وقفی

برنامه سرمایه‌گذاری اموال وقفی از اواخر دهه هفتاد میلادی توسط وزارت اوقاف عمان شروع شد. در آن سال اداره اوقاف با اختصاص درصدی از موقوفات، زمین‌های مناسبی جهت احداث ساختمان‌های مسکونی و تجاری برای اوقاف خریداری نموده، و پس از بهره‌وری عواید سهم اوقافی آن، با همان نسبت به مصرف وقف هزینه کرد. با موفقیت اولین تجربه ساختمان‌سازی، تا سال ۱۹۹۳ م/ ۱۳۷۲ ش اداره سرمایه‌گذاری اوقاف مبلغ

هفت میلیون دلار از اموال وقفی را در ساختمان سازی سرمایه گذاری نمود، که حاصل آن ده ساختمان نوساز در مراکز تجاری و مسکونی می باشد. وزارت اوقاف در مقابل ۲٪ از درآمد آن به عنوان حق خدمات، مدیریت مالی این ساختمان ها را به شرکت های خدماتی متخصص واگذار کرده است. این شرکت ها مسؤول پی گیری کارهای اداری، جمع آوری اجاره، محافظت از ساختمان ها، پی گیری دعاوی و غیره می باشند.

عوااید حاصل، بر اساس سهام هر موقوفه در آخر سال تقسیم می شود، و هر کدام به مصرف خاص خود می رسد.^{۲۵}

صندوق های وقفی

طبق ماده ۳۵ قانون اوقاف، وزیر موظف است جهت افزایش عایدات اموال وقفی، «صندوق های وقفی» تأسیس کند. هدف این صندوق ها احیای سنت وقف از راه سرمایه گذاری جدید، افزایش نقش توسعه وقف، عرضه و اصلاح ساختارهای اداری جدید برای اموال وقف، مشارکت هر چه بیشتر مردم از راه سهام وقفی و توسعه امکانات اداری - مالی وقف است. هر صندوق وقفی «هیأت امناء» بی متشکل از هفت الی نه عضو دارد که توسط وزیر اوقاف انتخاب می شوند. عوااید صندوق ها در زمینه خدمت به قرآن، مساجد، مدارس، ترویج اسلام و امور خیریه مصرف می شود.

بیت المال مسلمین

قابل توجه این که وزارت اوقاف هنوز بخش اعظمی از درآمد زکات مسلمین را صرف «بیت المال» می کند.^{۲۶}

مدیریت عوااید وقفی

علاوه بر مصرف عوااید موقوفات بر مصارف تعیین شده مانند مساجد یا امور خیریه، وزارت اوقاف عمان سه نوع هزینه و مصرف را تعیین می کند:

۱. اختصاص بخشی از عوااید وقفی مساجد جهت ائمه مساجد، مؤذنان، معلمان قرآن و کارکنان مساجد. این هزینه ها زیر ردیف «کمک های مقطوع» ماهیانه یا سالیانه هزینه می شود.
۲. اختصاص بخشی از عوااید موقوفات جهت فقرا و آسیب دیدگان اجتماعی، که چگونگی آن زیر نظر وزیر اوقاف تعیین می گردد.
۳. اختصاص درصدی از عایدات جهت تعمیر و بازسازی موقوفات، مسجدها، مدرسه ها و قنات ها.

اوقاف شیعیان عمان

در پایان برای تکمیل مطلب لازم است اشاره ای به اوقاف شیعیان در عمان شود. شیعیان عمان که سابقه طولانی در آن کشور دارند از سه گروه اصلی تشکیل می شوند: قبیله لواتیه، بحارنه، قبیله عجم. گروه اول ساکنان اصلی و مشهور به «قبیله لواتیه» یا «لواتی» هستند که امروزه در حدود ۳۰۰۰۰ نفر می باشند. اکثر آنان در پایتخت یعنی

مسقط و حومه زندگی می‌کنند، و فعالیت‌های اقتصادی سطح بالایی دارند. نیز کابینه دولت شامل چند وزیر از شیعیان لواتیه است. این قبیله یک شیخ و رئیس دارد که توسط سلطان عمان انتخاب می‌شود (که امروزه آقای عبد الحسین باقر سلیمان اللواتی شیخ قبیله است). شیخ قبیله شورای نه نفره‌ای تشکیل می‌دهد که به مشورت و رسیدگی به کلیه امور شیعیان از جمله اوقاف، می‌پردازد.

شیعیان عمان علاوه بر «مسجد رسول اعظم» واقع در شهر مسقط کنار ساحل مطرح، بیش از سی مسجد و شصت حسینیه در اطراف شهر وقف کرده‌اند^۷. هر روزه مراسم نماز جماعت در مسجدها، و در مناسبت‌های مختلف در حسینیه‌ها مراسم عزاداری و نیز جشن مولودی برگزار می‌شود.

با گسترش شهر مسقط، اخیراً دولت قطعه زمینی به مساحت ۳۰۰۰۰ متر مربع جهت احداث مجموعه وقفی بزرگی اختصاص داده است که شامل مسجد، حسینیه،

کتابخانه، مدرسه و خدمات دیگر برای «اوقاف لواتیه» در منطقه خویر می‌باشد.

اوقاف شیعیان امروزه شامل این کمیته‌ها است: کمیته اداری، کمیته کمک به فقرا، کمیته خدمات به مساجد، کمیته خدمات خیریه، کمیته بهبودی و بهره‌وری، کمیته مراسم عزاداری، صندوق قرض الحسنه و جمعیت مناهل جهت کمک مالی به دانشجویان.

کلیه امور مالی از درآمدها و هزینه‌ها زیر نظر حساب‌داری رسمی، نخست به شیخ قبیله و شورای قبیله، و آن‌گاه به وزارت اوقاف عمان گزارش می‌شود.

ژوئیه‌شگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

منابع و مآخذ

الف . منابع عربی

۱. البوسعیدی، موسی بن خمیس، الشخصية الاعتبارية للوقف، وزارت اوقاف، مسقط، ۲۰۰۲ م.
۲. لجنة اعداد الكتاب، عمان في التاريخ [زیر نظر عبد العزیز روس]، دار امیل للنشر، لندن، ۱۹۹۵ م.
۳. مجموعة مؤلفین، ابحاث ندوة نحو دور تنموي للوقف، وزارة الاوقاف الكويتية، کویت ۱۹۹۳ م.
۴. مرسوم سلطانی، قانون الاوقاف العماني، رقم ۶۵/۲۰۰۰ م وزارت الاوقاف والشؤون الدينية، عمان، ۲۰۰۰ م.
۵. سیابی، احمد بن سعود، اصول بيت المال في عمان، دار الاجيال، مسقط، ۲۰۰۵ م.
۶. مجموعة مؤلفین، نظام الوقف و المجتمع المدني في الوطن العربي، مركز دراسات الوحدة العربية، بیروت ۲۰۰۳ م.
۷. نورالدین سالمی، تحفة الاعیان بسيرة اهل عمان، ج ۱، ۲، مكتبة الاستقامة، مسقط، ۱۹۹۷ م.
۸. موسوی، شرف، مقاله: شیعة عمان، مجلة الموسم، هلند، ش ۲۳، ۱۹۹۵ م، ص ۴۴۹-۴۵۴.
۹. سلیمی، محفوظ، تنظیم و اداره الافلاج في سلطنة عمان، معهد الادارة العامة، عمان، ۱۹۹۷ م.

ب . منابع فارسی

۱. عبادی، صادق (ترجمه و نگارش)، ساختار وقف در جهان اسلام، بنیاد پژوهش و توسعه فرهنگ وقف، تهران ۱۳۸۶، فصل‌های ۶ و ۸ و ۱۰.
۲. دایرة المعارف بزرگ اسلامی، ج ۲، تهران، ۱۳۷۴.

پی نوشتها

۱. پژوهشگر و عضو کمیته علمی «بنیاد پژوهش و توسعه فرهنگ وقف».
۲. الموسوعة العربية العالمية، ج ۱۶، مدخل عمان، ریاض ۱۹۹۹.
۳. این مسجد در سال های اخیر بازسازی شده است.
۴. سالمی، تحفة الاعیان، ج ۱، ص ۱۱۲-۱۱۹.
۵. همان، ص ۱۱۴.
۶. همان، ص ۱۲۳.
۷. همان، ص ۱۶۰ و ۲۳۱.
۸. سیف بطاشی، اتحاف الاعیان بتاریخ اهل عمان، مسقط ۱۹۹۴، ج ۱، ص ۳۸۰-۳۸۴.
۹. سالمی، تحفة الاعیان، ج ۲، ص ۱۲۱.
۱۰. همان، ص ۲۹-۳۲.
۱۱. همان، ص ۲۹۸.
۱۲. خصیبی، شقائق النعمان، ج ۳، ص ۳۱۷، عمان ۱۹۸۹.
۱۳. برای شناخت اباضیه رجوع شود به: دایرة المعارف بزرگ اسلامی، ج ۲ مدخل اباضیه.
۱۴. البوسعیدی، موسی، الشخصية الاعتبارية للوقف، ص ۱۶۲.
۱۵. همان، ص ۱۰۸-۱۱۵.
۱۶. سلیمی، تنظیم و ادارة الافلاج في سلطنة عمان.
۱۷. البوسعیدی، موسی، الشخصية الاعتبارية للوقف، ص ۱۰۶.
۱۸. ابیحات ندوة نحو دور تنموی للوقف، مقاله: «تجربة سلطنة عمان في ادارة الاوقاف» کویت ۱۹۹۳ م.
۱۹. البوسعیدی، موسی، الشخصية الاعتبارية للوقف، ص ۱۱۶.
۲۰. ساختار وقف در جهان اسلام، فصل ۶.
۲۱. قانون الاوقاف العماني.
۲۲. ساختار وقف در جهان اسلام، فصل ۶.
۲۳. همان، فصل ۱۰.
۲۴. قانون الاوقاف العماني، مرسوم سلطاني، رقم ۲۰۰۰/۶۵ م، عمان.
۲۵. ابیحات ندوة نحو دور تنموی للوقف، مقاله: «تجربة سلطنة عمان في ادارة الاوقاف» کویت ۱۹۹۳ م، ص ۲۰۸.
۲۶. برای آشنایی بیشتر رجوع شود به: سیابی، احمد بن سعود، اصول بيت المال في عمان، دارالاجيال، مسقط، ۲۰۰۵ م.
۲۷. مجلة الموسم، شماره ۲۳، ۱۹۹۵ م، ص ۴۵۳.